

նառէր մարդիկ են, սիրտ չունին, իրենց բանուորներուն ստակէն կտրելով շահ կ'ընեն, և մանաւանդ թէ դատարկապորտ, զեղիս, անառակ ու ամեն պակասութիւն ունեցող մարդիկ են: Ընդհակառակն աղքատը՝ ըստ իրենց՝ համեստ, մեծահոգի, անշահասէր, աշխատասէր են ու ամենայն առաքինութիւն ունին:

Ես այս բաներու հակառակը չեմ ըսեր. միտքս դրած չեմ թէ հարուստներն ամենքն ալ մարդասէր, մեծահոգի, հաւատարիմ անձինք են ու ամեն կատարելութիւն ունեցող, և թէ գործաւորը առ հասարակ ծոյլ են, ցոյ՜ չուայլ ու ամենայն մասամբ ախտաւոր. այս ըսելը արտաքոյ կարգի անիրաւութիւն կ'ըլլար: Կան աղէկ հարուստներ ալ՝ գէշեր ալ. նոյնպէս աղէկ կամ գէշ աղքատներ. իրենք զիրենք միայն մտածող տէրեր, և այնպիսի գործաւորներ ալ որ ամեննին զիրենք բանեցընողներուն շահը չեն մտածեր: Բայց աս է որ ասոնք ալ՝ անոնք ալ մարդիկ են, և կատարեալ մարդ ամեննին չիկայ, եղեր է հարուստ, եղեր է աղքատ: Հարուստը և աղքատը, տեալը և գործաւորը պարտական են ուրեմն մէկմէկու պակասութեանցը զիջանիլ ու ներողամիտ ըլլալ: Սակայն գործաւորաց ձեռքն է հետգհետէ աւելի անկախ ըլլալ իրենց տէրերէն:

— Ի՞նչպէս կ'ըլլայ այս բանս:

— Աւելի կրթութեամբ ու ճարտարութեամբ ու նախատեսութեամբ: Երբ գործաւորը աւուրչէքի շատ պէտք չունի՝ ստիպուած չ'ըլլար տիրոջը տուածովը գոհ ըլլալու. բնականապէս իր ուժիկը կ'աւելնայ, ինչուան այնչափ որ գործատէրը վնաս կ'ընէ զանիկայ գործածելովը, վնասն զի կանոն չիկայ այս կէտէն անդին անցնելու:

Միանգամայն մեծ քայլ մ'ալ կ'ընէք առ բարեկեցութիւն՝ եթէ առ հարստութիւն ալ չ'ըլլայ՝ զոր հարք միայն իրենց որդւոցն համար կրնան փափաքիլ: Ան ատեն՝ հաւատացէք ինծի, շատ գոհ կ'ըլլաք. հարուստներէն ալ աւելի գոհ, վնասն զի գոհութիւնը կը կայանայ

ոչ այնչափ հարստութեան վրայ՝ քան որչափ զայն ստանալու հաճոյից վրայ: Ամեն մէկ քայլ որ այս նպատակաւ կ'ընենք՝ քան զստացումն աւելի վաւժողուն վայելից պատճառ է: Առաջին անգամ մէկդի դրուած ստակը աւելի հաճոյք կը պատճառէ՝ քան զգիղեալ գուժարներն յետոյ: Ամենայն վաճառականը քեզի պիտի ըսեն եթէ իրենց առաջին շահը ամեն շահերէ աւելի հաճութիւն պատճառած է իրենց: Առաջին կտոր մը երկիրը կամ առաջին տնակը՝ զոր կարող կ'ըլլան գնելու՝ աւելի հաճոյք կը պատճառէ, քան թէ մեծ կալուած մը կամ մեծ տուն մը յետոյ գընեալ: Հարցուցէք մասնաւորապէս Ուորիտին, Սոթոնին և Տիւրուրին:

— Եւ ոչ որ մէկը մեզմէ հակառակը կրնայ զուրցել, ըսաւ այս վերջինս համարձակաձայն կերպով մը:

Կը շարունակուի:

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ԻՆՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

Թոքոց շարժւունքը

(Տես էրես 336)

Եւ 'ի վերայ այսր ամենայնի, այդ ամեն վայրկեանի պաշտպանը, այդ կենացդ հաւատարիմ պահապանը, քու ծառադ է: Դու որ անոր վրայ հոգ ունենաս, ան ալ քու հրամանացդ մտիկ կ'ընէ: Կրնաս զինքը արագ արագ վազցընել, ծանր ծանր վազցընել, կամացդ ուղածին պէս, նաև բոլորովին դադրեցընել, թէ որ ախորժի մէյմը բռնէ. սակայն ոչ թէ երկայն ժամանակ: Հին ժամանակի ծառան յամառ է իր պարտքերը կատարելուն մէջ: Պզտի բաներու մէջ քեզի կը զիջանի. սակայն մի փոր-

ձեր ծանր պարագայի մէջ անոր բռնա-
դատութիւն մը ընելու : Տեղ մը կար-
դացեր եմ, որ յանդուգն անղզամին մէ-
կը՝ բանտի մը մէջ կապած ըլլալով,
շունչը բռնելով ինքզինքը սպաննեց :
Ատոր երբեք հաւատք չեմ տուած : Մեր
այս առաջատու մէկու մը թոյլ չտար
ապստամբութիւնը մինչև հոն հասցընե-
լու :

Սակայն դեռ բանին ծայրը չհասանք,
և չես գիտեր որչափ իրաւացի է իմ
քեզի ըրած բաղդատութիւնս :

Իր տիրոջը բաւական է որ դժբաղդու-
թիւն մը հանդիպի, կսկիծ մը, երբեմն
խոկ պարզ դժկամակութիւն մը, բարե-
սիրտ ծառայն մէկէն անոր հետ կը վըշ-
տանայ, և անոր ալ հաւասար, կամ
նաեւ անկէ ալ աւելի : Երբեմն տէրը մը
խիթարուած կ'ըլլայ, մինչդեռ ծառայն
դեռ ևս իր տրտմութեանը մէջ կը շա-
րունակէ :

Հապա առաջատուը, ըսես պիտոր
ինծի :

Առաջատուը ճշդիւ նոյն բանը կ'ընէ,
պզտիկ դու . քուկդ մասնաւորապէս քու
վշտացող անանկ մասնակից կ'ըլլայ, որ
իրաւցնէ միշտ խելացի բան չէ : Անցած
օրն որ մայրդ զբեղ հետը գեղ տանիլ
չէր ուզեր, անանկ վշտացաւ քեզի հա-
մար՝ մինչ տաղնապով սկսաւ ցնցուիլ,
և դու այնչափ հեկեկացիր ու հեկեկա-
ցիր, որ հարկ եղաւ ըսել քեզի . « Ե-
կուր չար աղջիկ » : Երջանիկ բոլորովին,
մայրդ կը համբուրէիր, մինչ ան դեռ
ևս հանդարտած չէր, անանկ որ քու
պզտիկ կուրծքդ անոր վերջին ցնցմունք-
ներովը դեռ շատ անգամ ելաւ ինջաւ :

Հեծկլտանքը, կը տեսնես, պարզա-
բար ցնցմունք մըն է, առաջատուն մեծ
ոստոստում մը : Անոր համար է որ կուրծ-
քը այնչափ վեր վեր կը ցատքեցընէ :

Ուրախութեան նկատմամբ նոյն բանն
է : Տիրոջը ուրախութիւնը ծառային
պար բռնել կու տայ, և նաեւ զառադաս-
տը կը զուարթացընէ : Անոր պզտիկ ոստ-
ոստիւնները այն ատեն՝ ի մեզ ծիծաղ
ըսածնիս առաջ կը բերեն, որ քեզի շատ
աղէկ ծանօթ բան մըն է : Զեռքդ կը ծոցդ

վրայ դիր, առջին անգամ որ ծիծաղիս,
և կը փափաքիմ շուտ ըլլայ, կը տեսնես
ինչպէս կ'ոստոստէ, և այդ առաջատու-
տին պատճառաւ է՝ որ զբեղ զուարթ
տեսնելուն ուրախութենէն վեր վեր կը
ցատքէ :

Դիտէ որ ասոնց և ոչ մէկը բռնական
է : Ինքն իրեն կը մեկնի, այն բարի ման-
չը, առանց ինքն իրեն հարցում մ'ընե-
լու թէ արդեօք բան մը պիտոր իմանաս :
Եւ յիշաւի, ցարդ բան մը չէիր գիտեր :
Ի՞նչ կ'ըսես հիմա առաջատուն հա-
մար, սիրելի դու : Գեղեցիկ անուն մը
չէ : Զէիր սպասեր ամենևին քու թո-
քոցդ ներքեւ անանկ աղէկ ծառայ մը
գտնելու, որ անանկ կերպով սիրէ ըզ-
քեզ, և անանկ նման ըլլայ ըստ ամե-
նայնի մարդկանց միջէն լաւագունին որ
մեզի ծանօթ է : Դեռ ծայրը չհասանք,
և ի վախճան քեզի նմանութեան նոր
կէտ մը կը պահէի որ մեծ զարմանք պի-
տոր պատճառէ քեզի :

Ծեր ծառան կշտամբող ու դեզ է եր-
բեմն : Եթէ տանը մէջ բան մը իր ուղա-
ծին պէս չքալեր, զուրցելու ակնածու-
թիւն մը չընէր, և երբեմն ալ իր այս
զուրցելու կերպը քիչ մը կոշտ է : Որչափ
և մէկը անհամբերութիւն զգալով զին-
քը լռեցընել ուզէ, անիկայ ամենևին մը-
տիկ չընէր . այդ բանը իրեն արտօնու-
թիւն մըն է : Սակայն բաւական է որ իր
տիրոջը անակնկալ դէպք մը հանդիպի,
կամ սաստիկ զգածեալ տեսնայ զինքը,
մէկէն իր բոլոր կիրքը կ'իջնայ : Լռիկ
մնջիկ իր գործին ետեւէն կ'իյնայ, հա-
զար անգամ աւելի լաւագոյն կերպով
իր տիրոջը զգածմունքէն հնազանդու-
թեան գալով, քան թէ բոլոր անոր ան-
համբերութենէն :

Կ'ուզես գիտնալ թէ ի՞նչ կ'ուզեմ
հետեցընել : Ե՛հ, սիրուն տղաս, հեծկլը-
տանքին պատմութիւնն է քեզի զուր-
ցածս, հեծկլտանքին պատմութիւնը,
ոչ աւելի և ոչ պակաս :

Պէտք է նախ ըսել քեզի որ առա-
ջատու իր ներքեւ եղած դրացւոյն հետ,
որ է ստամբսը, սերտ յարաբերու-
թեանց մէջ է : Իւրաքանչիւր անգա-

միւն որ կրծոց մէջ վեր կ'ելլէ, ստա-
միքսն ալ անոր ետեւէն կ'ելլէ, և ոչ միայն
ստամոքսը՝ այլ նաև անոր ընկերներն՝
աղիք: Բոլոր այն պաշտօնեայք որ մար-
սողութեան սահմանեալ են՝ անոր հետ
մէկտեղ կանոնաւորապէս կը ճանա-
պարհորդեն, եթէ իջնալու և եթէ ելլե-
լու: Ձեռքդ փորուդ վրայ դիր և ուժով
մը շնչէ. առագաստին բոլոր շարժմանց
ընդդիմահարութիւնը կը զգաս:

Արդ, երբ որովայնին մէջ բանը ձա-
խորդ երթայ, երբ պաշտօնէից շատ գործ
տրուի կամ անանկ գործ մը որ անոնց
ախորժելի չէ, և կամ դարձեալ երբ ի-
րենց գործին ժամանակը անհանգիստ
ըլլուին, կ'ըլլայ որ մերթ ընդ մերթ ա-
ռագաստը իր որովայնի ընկերներուն
կողմնակից կ'ելլէ: Այն ատեն կիրք կ'եւ-
լէ, և կրցածին չափ իր տէրը կը ցնցէ:
Պէտք է որ դու ճանչնաս այդ ցնցմունք-
ները, որ երբ կ'երկարաձգին շատ կը
յոգնեցընեն: Առագաստը այն ատեն բռ-
լորովին կիրք ելած է: Որչափ ալ իրեն
աղաչեն կամ իրեն դէմ խստանան, ան
իր ճամբան կը շարունակէ առանց մտիկ
ընելու, ամեն բան իր առջեւէն ասդիս
անդին մղելով, և զինքը մէկէն հան-
դարտեցընելու մէկ հատիկ զօրաւոր
ճամբան գիտես: Այդ միջոցը՝ պզտիկու-
թեան ժամանակ զիս շատ անգամ զար-
մացուցած է: Յանկարծական վախ մը,
բարեկամի մը ձեռքէն պատճառած յան-
կարծական ցնցմունք մը, որ գաղտնի
կերպով ետեւդ սահեր պահուրտեր է,
ահա բաւական է. կրած ցնցմունքէդ
զինաթափ՝ այդ ըմբոստ դնդերը քեզի
կընեցէ, ու մէկէն կ'առողջանաս:

Որովհետեւ խօսքս այնչափ երկնցու-
ցի այդ երկու տեսակ անձանց գնացից
մէջ եղած իրաւցրնէ հրաշալի նմանու-
թեանը վրայ, զոր ոչ ոք իմ ճանչցած-
ներէս, մտածել է երբեք մէջերնին բաղ-
դատելու, պէտք է այս անգամ, սիրելի
տղաս, քեզի բոլոր այս նմանութեանցս
բանալին տամ, որ այնչափ դեզ կ'ե-
րեին 'ի սկզբան, և սակայն իրապէս ա-
նանկ զարմանալի են, որոնք ինչպէս թէ
ինքնիրեննուն զրչիս ծայրը կը հասնին,

մինչդեռ ես քեզի մեկնութիւններ տա-
լու ձեռնարկս յառաջ կը տանիմ: Շատ
մարդիկ, որ իրենք իրենց չուզեան պի-
տի նոյն բանը, ըսեն պիտի, թէ պզտի
աղջկան մը համար այդչափը շատ է.
սակայն ես կարծեմ որ ինչպէս աչք մը
առանց դժուարութեան լեռ մը կը տես-
նայ՝ նոյնպէս կը տեսնայ նաև ճանճ մը,
և թէ մեծ մտածութիւններն ըմբռնելը՝
պզտիկ մտածութիւններէն աւելի դը-
ժուարին չեն: Կարճատեւքն են և ոչ
թէ տղայք որ հեռուանց տեսնալ չեն
կրնար:

Ո՛վ ստեղծեց երկինքն ու երկիրս:
Աստուած ստեղծեց, կ'ըսէ քեզի քու
քրիստոնէականդ: Մի և նոյն Աստուած,
անանկ չէ. մենք ուրիշ երկրորդ մը
չենք ճանչնար: Եթէ մի և նոյն Աս-
տուած է որ ըրեր է ամեն բան, ընդ-
հանրական գործաւորին ձեռքը ամեն
դին պէտք է որ գտնուի, և իր ձեռա-
կերտին վերէն 'ի վար, մի և նոյն մտա-
ծութիւնն է որ հազարումէկ զանազան
կերպարանք պէտք է յայտնուի: Ոչ
թէ միայն իւրաքանչիւր մարդ, առան-
ձին առանձին Աստուծոյ ձեռագործ է,
ողջոյն մարդկային ազգը նաև միահա-
մուռ առնուած՝ Աստուծոյ ձեռագործ
է, և այն օրէնքները որոնցմով մարդկա-
յին ընկերութիւնը, այն մարդկային
ազգին մեծ մարմինը, կը ջանայ ինք-
զինքը կանոնաւորելու որ ապրի, ան-
տարակուսաբար մի և նոյն են այն օրի-
նաց հետ՝ որոնցմով իւրաքանչիւրիս
մարմինը գործանաւորուեր շինուեր է:
Այնուհետև ուրեմն զարմանալի բան մը
չէ եթէ մարդկային մարմնոյն կենաց իւ-
րաքանչիւր մասին մէջ, մեր չորս զին,
մարդկային ընկերութեանը մէջ, անոր
համապատասխանող մաս մը կը գրտ-
նենք, կամ գոնէ անոր մերձեցող: Ջար-
մանալին այն կ'ըլլար, եթէ մարդկու-
թիւնը մարդէն տարբեր եղած ըլլար,
և թէ մարդկային ընկերութիւնը կանո-
նաւոր կենաց համար, իր իւրաքանչիւր
անդամներէն տարբեր պայմաններ ու-
նենար: Ուստի և ես, մինչդեռ այս բա-
նիս վրայ խօսք կ'ընեմ, յօժարակամ

խորհուրդ կու տայի անոնց որ քաղաքավարչութիւնը իրենց զբաղանք կ'ընեն, այսինքն ընկերութեան կեանքը, որ իրենց ընկերական մարմնոյն քննութիւնները մարդկային մարմնէն սկսին: Անկէ շատ աւելի բան կը սորվէին քան թէ լրագիրներէն:

Սակայն այս քեզի ամենեւին չվերաբերիր: Առ այժմ մէկ բան մը միայն նշանակէ. այս ինքն մի և նոյն Աստուծոյ ձեռքն ամեն տեղէ անցեր է, և թէ ոչ մեծ յանդգնութիւն մըն է և ոչ մեծ արդիւնք՝ անոր ձեռագործին այլ և այլ մասանց մէջ բաղդատութեան կերպեր գտնար: Այս բաղդատութիւնները պարզ մտքի խաղ մը չեն, այլ իրապէս գործին հիմանը մէջ կը գտնուին:

Քիչ մը խոնարհինք այդ բարձրութիւններէն ու գանք մեր թոքոց: Շատոնց ունէ 'ի վեր է որ քեզի ատոնց վրայ կը խօսիմ առանց զուրցելու թէ ինչպէս շինուած են:

Շատ կ'ուզէի քեզի մէկ մը ցուցնել. սակայն քու դայեակդ կրնայ քեզի ցուցնել երբ ուզես: Կատուին տուած կա կուղ միսը, թոքի կտոր մըն է: Մերձեցուր մատիդ ծայրը ու դպիր. կակուղ բան մը կը զգաս որ մատին տակը տեղիք կու տայ ու յետոյ նորէն սպինգի մը պէս կը տնկուի: Եւ իրաւցընէ, թոքը սպինգի նման, անհամար պզտի խորշերէ ձևացած է, որոնց առաձգական կողմունքները կրնան ըստ կամս մէկմէկու մօտենալ ու մէկմէկէ հեռանալ: Ատոնք պզտի սենեակներու կը նմանին, որոնց իւրաքանչիւրին մէջ օդը և արիւնը մէկմէկ կողմէն վազելով կը մտնան, մէկզմէկ բարեկեցութիւն մէկմէկու ձեռքը թօթուելու, և յետոյ անմիջապէս ինչպէս եկան՝ արագաբար փախչելու: Կատուին տրուած թոքը ուրեմն, եթէ եզան մը ըլլայ, խոզի կամ ոչխարի, կրնաս վատահութեամբ դիտել. քու թոքդ ալ ճշդիւ մի և նոյն կերպով շինուած է: Թէ որ կարենայիր կրծոցդ մէջ նայիլ, ուրիշ տարբեր բան մը չէիր տեսներ:

Ահա ուրեմն ինչպիսի է թոքին գոյացականը: Իսկ անոր ձևը, երեակայէ

երկու մեծ ծրար երկընցած, ներսի դիէն տափկած, կրծոց մէջ աջ ու ձախ դին կախուած, և մէջերնին սիրտը պարուծակած, որ երկուքին մէջտեղը կախուած է: Իւրաքանչիւր ծրարին վարի ծայրը սրտէն աւելի վար կ'իջնայ, և այն մէկմէկէ բաժնող միջոցին մէջն է որ առագաստին կորութիւնը իր երթևեկ շարժմունքը կը կատարէ:

Քեզի ըսեր եմ որ օդը հագագին միջէն թոքերը կը հասնի: Հագագը, որուն վրայ երկայն պիտոր խօսինք երբ քեզի ուրիշ հետաքրքրական բան մը մեկնեմ, որ պզտի աղջկանց շատ գոհացուցիչ հետաքրքրութիւն մըն է, ինչպէս է ձայնը, այդ հագագը հինգ աճառէ բաղկացած խողովակ մըն է, (գիտես հիմա աճառն ինչ է,) որոնց պինդ հիւսուածքը միշտ բաց կը բռնէ զայն: Այդ հինգ աճառներէ ետքը ուրիշներ կու գան, և այնպէս կը շարունակէ միշտ խողովակը. բայց այն ատեն խաչափող անունը կ'առնու:

Խոչափողը կրծոց մէջ մտնելով երկու ճիւղ կը բաժնուի՝ որոնք շնչափողք կ'ըսուին, և որոնց մէկը աջակողմեան թոքը կ'երթայ, միւսը ձախակողմեան թոքը: Շնչափողից ախտ ըսուածը անշուշտ երբեմն երբեմն կը լսես: Այդ ախտը շնչափողից բորբոքումն մըն է, որ թոքոց ամենամօտ են: Պէտք է այն ատեն աղէկ զգուշութիւն ընել, և ճշդիւ կատարել բժշկին յանձնարարութիւնները, վասն զի քայլ մըն ալ անդին՝ բորբոքումը շնչափողներէն թոքոց կը հաղորդուի, որոնց հետ խաղալ խոհեմութիւն չէ:

Շնչափողք թոքերը հասնելով՝ ճիւղեր կը բաժնուին, և այս ետքիններս ալ դարձեալ ուրիշ մանրագոյն ճիւղերու կը ստորաբաժանին, ծառի մը ճիւղերուն նման, և վերջապէս բոլորը անզգալի մանր փողերակներով կը վերջանան. որոնց իւրաքանչիւրը այն մէկմէկ սենեակներուն մէջ կը բացուին, որոնց վրայ քեզի ուրիշ անգամ խօսած եմ: Անոնց միջէն է որ օդը թոքերը կը հասնի: Սրտէն ելած երակային արիւնն ալ

մէկ հատիկ մեծ խողովակի միջէն, որ քոքային շնչերակ կ'ըսուի, հոն կը հասնի, աշակողմեան փորոքէն ելլելով: Մէջերնիս զուրցելով, մինչդեռ չկայ գիտուն մը ներկայ որ կարենայ նեղանալ, շատ գէշ ընտրուած անուն մըն է այդ, որովհետեւ երակային արիւն է որ այդ ենթադրեալ շնչերակին մէջ կը վազէ: Բայց այդ անկէ առաջ կու գայ, որ բժիշկ պարոնները որոշել են շնչերակք կոչելու բոլոր այն խողովակները որ սրտէն կ'ելլեն, և երակք անոնք որ դէպ'ի հոն կը դառնան, ինչ ալ ըլլայ այն արեան բնութիւնը որ մէջերնին կը բովանդակեն: Ասոր մէջ փոփոխութիւն մը ընել չենք կրնար, որովհետեւ բոլոր այդ բաները իրենց կը վերաբերին. բայց այն ատեն շնչերակային ու երակային արիւններուն վրայ խօսելու աշխատանքը չէր ածեր: Լաւագոյն կ'ըլլար պարզապէս ըսել, կարմիր արիւն ու սև արիւն:

Ինչ ալ ըլլայ, երակային արիւնը աշակողմեան փորոքէն թորային շնչերակով կու գայ: Այս ետքինս ալ շնչափողից նման՝ հազարումէկ մանր ու նուրբ խողովակներ կը բաժնուի, որոնց ծայրերը ըսած մանր սենեակներուն կողմունքներուն վրայ կու գան կը սողոսկին:

Այն ատենն է որ օդուն և արեան մէջ՝ այն խորհրդաւոր առևտուրը կը հանդիպի, որուն անունը այսչափ ատեն է՝ ի վեր քեզի սպասել կու տամ, և որուն միջոցաւ սև արիւնը կարմիր կը փոխուի. կամ թէ լաւագոյն ըսելով, երակայինէ շնչերակային կը փոխուի: Քեզի առևտուր ըսի. և իրաւքընէ իրական անունը այդ է, որովհետեւ արեան այդ այլակերպութիւնը փոխանակութեան մը միջոցաւ կը կատարուի: Օդը արեան բան մը կու տայ, և արիւնն ալ փոխադարձաբար օդուն տալով տալով, վաճառանոցի մը մէջ եղածին նման է:

Քու թոյլտուութե՞զ, սիրելի օրիորդ, այս տեղս կը դադարինք այսօր: Հոս տեղը ածխավաճառանոց է, ուստի և քիչ մը մութ կ'ընէ:

Կը շարունակուի:

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Ի ՀԱՐԱԽԱՅԻՆ ԱՓՐԻԿԷ

Ով որ աչքը աշխարհագրական տախտակի մը վրայ կը դարձնէ, և կը տեսնէ Ափրիկէն կեցած ընդ մէջ ովկիանոսաց, և ընդ մէջ երից աշխարհաց Ասիոյ, Եւրոպայ ու Ամերիկոյ, կը նկատէ նաև այն երկիրը իբրև ընդ մէջ անոր և մեր գնացն ուրիշ երկիրներուն անցքի և յարաբերութեան կեդրոնական աշխարհ մը: Այսու հանդերձ, ի բաց առեալ այս երկրիս քանի մը ծովափնեայ կողմերն, մէկալ մասերը հին ժամանակներէ ի վեր միշտ վայրենագոյն բարբարոսութեան վնասները կրած են. ժողովուրդը պզտի ցեղերու բաժնուած՝ միշտ իրարու հետ պատերազմով կ'ապրին, մարդկանց որսորդութեան ու վաճառի ետեւէ են, և որ սոսկալին է, այս անարդ գործողութեանս մասնակից կը գտնուին նաև քանի մը Եւրոպացիք, կամ Եւրոպայէն եկած Ամերիկացիք, մանաւանդ Սպանիացիք. հոն են գլխաւոր մթերանոցներն, որոնք մասնաւորապէս վաճառանոցներու գերի կը պատրաստեն, և Պրազին ու Քուպա կղզին կ'ապականեն:

Միայն հիւսիսային և հարաւային կողմերը կրցած են հաստատուն բնակութիւն ունեցող ժողովրդոց կայան ըլլալ: Ոչ միայն Եգիպտոս՝ որ մեր ցեղին քաղաքականութե խանձարուրքն եղած է, այլ և փինիկեցիք զօրաւոր թագաւորութիւն մը կանգնեցին հիւսիսային դին, (Կարթեգոն,) թէպէտ քիչ տեւեց. և արաբացի ազգերն ինչուան Ատլանտեան ովկիանոս ցրուած էին: Հարաւային կողմը՝ անկոս-սաքսոն ցեղէն Եւրոպացիք, բուն երկրին մէջ շատ մը տէրութիւններ հաստատեցին, որոնցմէ մէկ քանին ինչուան Ափրիկոյ լայնածաւալ երկրին ներսերը տարածուած են: Բարե-Յուսոյ Գլխոյն անդղիական գաղթականութիւնը այն հարաւային ծովափանց վրայ քաղաքականութեան բարերար ազդեցութիւնը կը